

ЗА КНИЖОВНОТО НАСЛЕДСТВО НА ОНУФРИЙ ПОПОВИЧ

БОНЮ АНГЕЛОВ

„Архимандрит Онуфрий се явява високопатриотична и твърде сантиментална личност и заслужава голямо внимание“.

В. Н. Златарски

Въпреки тази висока оценка, изказана през 1911 г. от видния български учен историк В. Н. Златарски, все още за Онуфрий Попович няма цялостно проучване, в което да се проследи неговата биография, неговата обществена, културна и църковна дейност. Сегашните познати материали говорят, че целият му живот е насочен към въздигане духа на българина, към създаване на просветно движение, предпоставка за по-добър живот. Проучванията, пряко свързани с неговия живот и с неговото дело, са съвсем малко. Първа такава публикация дава В. Н. Златарски — „Архимандрит Онуфрий Попович Хилендарец“, в която обнародва автобиографията му, придружена с проучване за възрожденеца¹. Втора публикация пак с извороведчески характер направих аз през 1968 г. — „Хилендарска преправка на „История славяноболгарская“². В повечето случаи за него става дума в проучвания за други възрожденски дейци, като понякога се изнасят и негови писма³.

Онуфрий Попович (около 1788—1862/63) е роден в село Емина, недалече от Казанлък, разположено в южните склонове на Стара планина. Баща му Иван бил поп в селото, поради което се нарича *Попович*. Учи в родното си село и в Казанлък; бил е учител в Енина. През 1816 г. отива в Хилендар, дето става монах и поради това твърде често към името си притуря и *Хилендарец*, а в някои документи прибавя още *Казанлъчанин*. Понякога той се подписва Онуфрий Попович Хилендарец Казанлъчанин. Посетил е много места — Света гора, Цариград, Ерусалим, Букурещ, Сърбия, Русия и др. Взема живо участие в Цариград в борбата за създаване на независима българска църква и за изграждане на българската църква „Свети Стефан“. Той е от основното ядро на деятелните цариградски българи по актуалния тогава български църковен въпрос — Стефан Богориди, Гаврил Кръстевич, Александър Екзарх, Неофит Бозвели, Иларион Махариополски, Гаврил Моравенов, Хр. Тъпчилещов и др. По внушение на Неофит Бозвели през месец февруари 1848 г. Онуфрий Попович написва на гръцки език прошение от името на цариградските българи до патриарха и Светия синод за изграждане на българска църква

¹ Известия на Историческото дружество в София. Кн. 11. С., 1911, с. 39—73.

² Известия на Българското историческо дружество. Кн. XXVI. С., 1968, с. 299—309.

³ А. П. Стоилов. Из дейността на Неофит Бозвели и смъртта му. — Преглед, I, 1907, кн. II, с. 92; кн. III, с. 144—152.

Друг заслужил българин от възрожденската епоха, за когото също така е писано извънредно малко, е архимандрит Антим Ризов, родом от гр. Струмица. Той бил високообразован човек, учил в Кишинев и Атина, бил учител и игумен на Зографския манастир до смъртта си (1850—1867). Знаел руски, гръцки, латински, италиански, френски и турски език. Като игумен много допринесъл за издигане ролята и авторитета на Зографския манастир. За него има ценна статия от А. П. Стоилов. Из живота и дейността на архимандрит Антим Ризов. — Училищен преглед, 1907, кн. VI; вж. още сп. Преглед, I, 1907, кн. I. с. 53—56.

в Цариград. Запазен е българският превод на това прошение, направен лично от него: „С греческия преписано на български език Онуфрием архимандритом Поповичем Хилендарец“ (А. П. Стоилов. Пос. съч., с. 147—151). Той е най-добрият съратник на Неофит Бозвели и Иларион Макириополски, за които полага големи грижи по времето на тяхното заточение на Света гора. По едно писмо на Иларион Макириополски до него се установява денят, когато е починал Неофит Бозвели — 4 юни 1848 г. (А. П. Стоилов. Пос. съч., с. 145).

Но Онуфрий Попович не е само активен църковен деятел, той е и книжовен труженик — през 1850 г. превел от руски език и на свои разноси издал в Цариград книгата „Духовний зрак“. Все през същата година напечатал две стихотворения („Цариградски вестник“, бр. 84): „Песен на българската църква в Цариград“ и „Стихове на баба Българка“. Много ценни за нашата културна и политическа история са споменатите по-горе негови съчинения „Автобиография“ и „Преправка на Паисиевата история“. Тези негови творби подкаждат, че Онуфрий Попович ще е написал и други съчинения, че е преписал и други ръкописни книги.

През 1978 г. сръбският учен Димитрие Богданович издаде книгата „Каталог на кирилските ръкописи в манастира Хилендар“. При описанието на няколко ръкописа той отбелязва името на Онуфрий, без да уточнява, че става дума за българина Онуфрий. В своята рецензия за книгата на Богданович аз направих някои уточнения само въз основа на библиографска осведоменост. Тогава писах: „Ръкопис № 295 — Българска история — е т. нар. Хилендарска преправка на „История славяноболгарская“, направена от Онуфрий Попович Хилендарец, родом от Казанлъшко. И понеже стана дума за него, ще отбележа, че приписките, оставени от Онуфрий Хилендарец в № 379 и 380, се отнасят за същия хилендарски деец. Спор не може да има, че и № 447 — житие на Стефан Сръбски, писано през 1821 г., е също от Онуфрий. Подпис на Онуфрий виждаме и в № 690⁴.

Със съдействието на проф. Д. Богданович получих от Белградската народна библиотека снимки от горепосочените ръкописи. Тези снимки потвърдиха изказаната мисъл, че въпросните ръкописи имат пряка връзка с Онуфрий — едни са писани от него, а други — притежавани от него. По няколко от тези ръкописи има оставени от Онуфрий приписки, а именно:

№ 379 — Патерик от 1742 г. на л. 228 об: „Ся книга Патерикъ естъ папа Онѳріева, оученика хаци проигмена Акакиевичъа Хилендарецъ. 1821-го лѣта априля 2-го дня. Купихъ ѿ зогравца папа Партенія за 30 гроша“ (Д. Богданович. Пос. съч., с. 149; вж. още Л. Стојановић. Стари српски записи и натписи. Книга V. Ср. Карловици. 1925, с. 294, № 9106).

№ 380 — Слова от Димитър Ростовски, от 1776, на л. 1: „Ся книга естъ на папа Онѳрія Хилендарецъ, хаци Акакиевъ оученикъ“ (Богданович, с. 149).

№ 677 — Приходна книга на Хилендарския манастир. Събрани средства от Валевския окръг в Сърбия. Тук има подпис „архимандритъ Онуфрий Поповић“ от 4 януари, 1855 г., Белград (Богданович, с. 230).

Всички тези приписки приличат на Онуфриевия почерк, познат по други негови автографи — Хилендарска преправка и Автобиография. Не може да се каже оставената печатна бележка на л. 1 на № 690 „жеромонах Онуфрие Хилендарец“ какво отношение има към нашия книжовник.

Най-ценен е ръкопис № 447 — Житие на Симеон Сръбски, писан от Онуфрий в Хилендар през 1821 г. Книгата е малка — 30 листа, голям формат, типографско писмо. Тя съдържа следните две приписки, неотбелязани от Богданович:

1. В рамка на л. 1 е написано: „Во славу стѣя единосвѣщныя животворящія и нераздѣлимыя троицы оца и сѣна и стаго дѣа: повелъ ѣ Niemъ еклисиарха мѣтиря Хилендарского писа ся книга сѣя житіе стаго Сѣмевна, ктитора тоя обители, в лѣто 1821 (1821) в' монастырь Хилендарѣ в Горѣ Афонѣ, рѣкою смиреннаго Онѳуфріа іеросхим (онаха) папа івано [въ] ѿ Казан [лакы]⁵. Приписката свидетелствува за родния край на книжовника — Казанлък, и за това, че през 1821 г.

⁴ Б. Ангелов. Хилендарската ръкописна сбирка. — Литературна мисъл, 1979, кн. 3, с. 136. Вж. също Павел Стефанов. Неизвестни казанлъшки ръкописи в Хилендар. — Искра. Казанлък, 1980, бр. 28, с. 2.

⁵ Л. Стојановић. Стари српски записи и натписи. Книга V. Ср. Карловици. 1925, с. 293, № 9105; Йорд. Иванов. Български старини из Македония. С., 1931, с. 273. Последните думи у Д. Богданович са погрешно разчетени: „папа Іwano ѿказал“ (с. 172).

(само пет години след замонашването му в Хилендар) Онуфрий е вече йероски монах. Този факт подсказва за неговата възраст, че ще да е роден през последните десетилетия на XVIII в., свидетелства и за неговата интелектуална подготовка.

2. След като преписал житието на крал Стефан, нашият книжовник оставил от свое име следната приписка: „Вась же молю, х^тр^тлюбовиѣи любимици, и колѣна преклонѣю ѿ неложнаго ми срца и души припадаю воскрилю ризъ вашыхъ.

Елицы прочитаете грѣбѣа мои стихи и хѣдыа и неправописаныа слоги, еже въ кратцѣ и въ скорѣи конецъ рачителства достигшимъ рѣкѣю смиреннаго Онуфрія іерос [х] ѿ монаха Хилендарца.

Да не оубо въ стѣдъ свое претиканіе моеи хѣдости вмѣнивше, ѿ выше именованій любимицы, азъ любовь ради препобнаго оца Сѹмевна съ прилежаніемъ потрѣдихъ и въ кратцѣ преписахъ. Да аще кто возмегъ читати, легкѣи и съ радостію прочтеть. И илѣже вбѣрѣшете, любимицы, неисправленна, молю вы: дхомъ и кротостію исправити е“ (л. 27—28).

Нямам снимки от цялото житие, за да се види в какво отношение е спрямо неговата старинна редакция. Допускам, че Онуфрий е внесъл известни промени, както е постъпил например и спрямо Паисиевата „История славяноболгарская“.

№ 716 — Сборник със смесено съдържание: Писмовник, лекарственик, описание на светогорските манастири, избрани текстове от книгите Маргарит, Патерик, Лествица и др. Поместени са и две важни съчинения, свързани с нашата история: 1) разказ за сражението на българите с турците на Туловско поле, за Мъглижкия манастир и 2) Извлечение из Паисиевата история за българските светци. Тези съчинения (неотбелязани в книгата на Д. Богданович) ще обнародвам на друго място.

И така сега познаваме два почерка на Онуфрий Попович — съвременен скоропис и типографски тип писмо. Въз основа на тях може да се открият и други негови ръкописи, написани с единия или другия почерк. Такива безусловно ще се намерят, особено в библиотеката и архива на Хилендарския манастир.

* * *

Онуфрий Попович е бил много деятелен човек, общувал е с най-видните българи на своето време, посетил е много земи и градове, предпоставка за общение с руси и сърби. Всичко това поражда у него съзнание за ролята, която играе в живота на своя народ. Израз на това съзнание е неговият литографен образ, поставен на втората титулна страница на книгата му „Духовний зрак“ (Цариград, 1850).

За неговата известност, за уважението, с което се е ползвал сред хилендарското монашество, говори и един негов маслен цветен портрет, намиращ се в Хилендар. Онуфрий Попович е измежду малцината българи до Освобождението, от които има запазени такива портрети.

ПОЕТИЧЕСКИТЕ ОПИТИ НА НЕОФИТ БОЗВЕЛИ ОТ 30-ТЕ ГОДИНИ НА XIX В.

ВЛАДИМИР БАЛЧЕВ

Твърде оскъдни и несигурни са свидетелствата за Неофит Бозвели до времето, когато той, превършил петдесетте, става централна фигура в началните прояви на борбата за църковна независимост. Наистина предположенията на изследователите посочват пътя за възвръщането на